

УДК 347.9

<http://doi.org/10.5281/zenodo.1171319>orcid.org/0000-0001-8073-7317

© Бородін М.М., 2017

М.М. Бородін**ПРОВАДЖЕННЯ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ
У ЗВ'ЯЗКУ З НОВОВІЯВЛЕНИМИ
ОБСТАВИНАМИ (СУДОВА ПРАКТИКА)**

Анотація. Статтю присвячено аналізу правових норм інституту Цивільного процесуального кодексу України «Перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами». Відображена дія цих норм у судовій практиці в сучасних умовах, запропоновані шляхи їх удосконалення.

Ключові слова: судова практика, рішення суду, причини перегляду, правове регулювання, судова процедура.

Аннотация. Статья посвящена анализу правовых норм института Гражданского процессуального кодекса Украины «Пересмотр судебных решений по вновь открывшимся обстоятельствам». Показано действие этих норм в судебной практике, в современных условиях, предложены пути их совершенствования.

Ключевые слова: судебная практика, решение суда, причины пересмотра, правовое регулирование, судебная процедура.

Abstract. The article is devoted to the analysis of the legal norms of the institute of the Civil Procedural Code of Ukraine: «Revision of court decisions on the basis of newly discovered or exceptional circumstances». It is shown how these norms are applied in judicial practice, and some ways are suggested to improve these norms.

Keywords: Judicial practice; the decision of the court; reasons of revision; legal regulation; judicial procedure.

У науковій та юридичній літературі питанню оскарження рішень судів у цивільних справах у зв'язку з нововиявленими обставинами приділено багато уваги.

Досить назвати таких авторів, як О.І. Угриневська, В.В. П'янова, О.В. Колобродова, Т.Г. Бородінова та ін. Проте звертає на себе увагу той факт, що вказані автори у власних роботах, в основному, висвітлюють теоретичні аспекти вказаного інституту цивільного процесу.

Питання судової практики в них розглянуті недостатньо. Особливої актуальності це набуло після 20 грудня 2011 року, коли Верховна Рада України внесла зміни до глави 4 розділ 4 Цивільного процесуального кодексу України «Проведення у зв'язку з нововиявленими обставинами».

При цьому зазначу, що згаданий Цивільний процесуальний кодекс України набув чинності ще 01 вересня 2005 року. Велика кількість апробованих десятиріччями інститутів цивільного процесу в новому кодексі

зазнали глибинної реконструкції. І це не дивно, оскільки необхідність змін була обумовлена завданням побудови в Україні правової держави. Реалізація таких завдань неможлива без суттєвих змін у сфері здійснення правосуддя.

І тільки інститут «Провадження у зв'язку з нововиявленими обставинами» практично без суттєвих змін із положень ЦПК України 1963 року був перенесений у новий ЦПК України.

Пояснюється це наступними обставинами. Цивільно-процесуальний кодекс України 1963 року в редакції до липня 2001 року передбачав перегляд рішень, які набрали законної сили, крім касаційного провадження, в порядку нагляду, суть якого полягала в тому, що посадові особи обласних судів та Верховного Суду України (голова та його заступники), прокурори областей, Генеральний прокурор України та їх заступники мали право, кожний у межах своєї компетенції, опротестовувати судові рішення, що набрали законної сили. Подання такого протесту спричиняло обов'язковий розгляд цивільної справи в порядку нагляду президіумами обласних судів або судовою колегією Верховного Суду України.

Тому особи, не згодні з результатом розгляду цивільних справ, як правило, у касаційному порядку із заявами та скаргами, оскаржуючи в подальшому судові рішення, зверталися до вказаних посадових осіб. І тільки у виключних випадках подавалися заяви про перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами.

Так, у районні суди Харківської області у 1999 році заяв за нововиявленими обставинами надійшло всього 7, і у всіх випадках суди відмовили у їх задоволенні [1].

За таких обставин норми закону, які регулювали перегляд рішень за нововиявленими обставинами, майже не застосовувалися. Інститут в цілому не розвивався. І тільки у зв'язку з ліквідацією нагляду в цивільному судочинстві інститут перегляду за нововиявленими обставинами став активно використовуватися особами, не згодними з рішеннями, що набрали законної сили, як інститут з їх перегляду [2].

Достатньо сказати, що за цими підставами тільки в 2010 році в районні суди Харківської області надійшло 424 заяви. У 188 випадках заяви про перегляд судових рішень були задоволені. У цьому ж році в апеляційному порядку було скасовано 751 рішення. Таким чином, із загальної кількості скасованих рішень по Харківській області районні суди самі собі скасували 20% рішень. Окремі статистичні дані за справами даної категорії наводяться в наступній таблиці.

Варто зауважити, що така ситуація з перегляду цивільних справ за нововиявленими обставинами була характерна для всієї України. Наприклад, у 2008 році районні суди України розглянули 5 743 заяви про перегляд рішення, ухвали, судового наказу у зв'язку з нововиявленими обставинами, задоволено 3 275 заяв, або 57% від розглянутих на цій підставі заяв [3].

Розгляд районними судами Харківської області заяв про скасування судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами															
Показники судів області	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017 за I півріччя
Знаходились у провадженні	90	261	351	341	390	442	411	424	360	777	336	287	242	230	113
Розглянуто по суті	74	198	294	250	294	336	296	331	267	349	194	167	137	105	45
Задоволено заяв	32	102	146	129	180	142	188	117	45	27	69	36	37	24	11
Скасовано:															
1) рішень	29	86	139	119	147	172	139	186	11	43	67	35	31	22	10
2) ухвал	3	16	7	8	12	8	3	1	5	1	2	1	6	2	1
3) судових наказів	-	-	-	2	-	-	-	-	1	1	0	0	0	0	0

Таке становище було абсолютно ненормальним. Суди приймали рішення, а згодом самі їх (кожне п'яте) і скасовували. В цих випадках фактично вони виконували функції вищих судових інстанцій. Ця обставина вкрай негативно впливала на стабільність судової практики, суперечила основним принципам правосуддя, підривала довіру до прийнятих рішень.

Було очевидно, що норми ЦПК України, що регулюють перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами, потребували глибинної модернізації.

Тому Законом України, прийнятим Верховною Радою України 20 грудня 2011 року № 4176-5 [4], ЦПК України був доповнений статтею 364-1. Відповідно до наведеної норми Закону, заява про перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами надається судді, який визначається у порядку, встановленому ч. 2 ст. 11¹ ЦПК України цього Кодексу (тобто шляхом жеребкування).

Таким чином, з моменту прийняття вказаного нормативно-правового акту перегляд судового рішення здійснюється в обов'язковому порядку іншим суддею, а не тим, який постановив рішення. Вказаним законом у новій редакції була прийнята і ч. 2 ст. 365 ЦПК України, яка дала право учасникам перегляду оскаржувати будь-яке рішення.

Ці дві норми виключно позитивно вплинули на законність прийнятих рішень.

Так, у 2008 році за нововиявленими обставинами в Харківській області було скасовано 172 рішення та 8 ухвал. У 2010 році скасовано 186 рішень та 1 ухвала. Починаючи з 2012 року, ці показники різко знизилися: у 2012 році було скасовано 43 рішення та 1 ухвала. За 2016 рік скасовано 22 рішення та 2 ухвали.

Аналіз розглянутих справ за заявами про перегляд у зв'язку з нововиявленими обставинами показує, що районні суди та апеляційний суд Харківської області вирішують справи в основному правильно.

Наприклад. Рішенням Дергачівського районного суду Харківської області від 31 березня 2011 року було задоволено позов Харківського національного університету внутрішніх справ до гр. М. про стягнення коштів за навчання. Наказом Головного управління МВС України в Харківській області від 11 грудня 2012 року гр. М. повторно призначено на посаді дільничного інспектора міліції.

На думку заявника, відновлення роботи в органах міліції – це юридичний факт, що дає право на перегляд рішення за нововиявленими обставинами. Ухвалою суду від 27 лютого 2013 року у задоволенні заяви – відмовлено [5]. Рішення суду є правильним, оскільки укладання нового трудового договору не можна розцінювати як нововиявлені обставини.

Разом із тим потрібно зазначити, що в роботі судів при прийнятті рішень по справах вказаної категорії, за одних і тих же обставин зустрічаються протилежні рішення, допускаються помилки. Так, рішенням Червонозаводського районного суду м. Харкова від 15 червня 2010 року задоволено позовні вимоги ТОВ «Кантареллі Лімітед» та визнано недійсним договір дарування нежитлових приміщень, за позивачем визнано право власності. Рішення набрало законної сили.

Ухвалою того ж суду від 21 січня 2013 року рішення скасовано на підставі п. 2 ч. 2 ст. 361 ЦПК України (фальшивість доказів) у зв'язку із тим, що заявник надав новий переклад довіреності, відповідно до якої уповноважена особа ТОВ «Кантареллі Лімітед» має право на відчуження майна. Поряд із цим районний суд, 15 червня 2010 року приймаючи рішення, керувався первісним перекладом з грецької мови на українську, відповідно до якого представник ТОВ «Кантареллі Лімітед» не мав права на відчуження майна.

У даному випадку нововиявлені обставини відсутні, оскільки за п. 2 ч. 2 ст. 361 ЦПК України підставами для перегляду рішення є встановлені вироком суду фальшивість документів або речових доказів, що потягли за собою ухвалення незаконного або необґрунтованого рішення [6].

Таким чином, фальшивість доказів повинна бути підтверджена вироком суду. Такого вироку немає, рішення скасовано неправомірно.

Іншу помилку допустив Первомайський міськрайонний суд Харківської області по справі за позовом гр. Н. до гр. П. про визнання договору купівлі-продажу дійсним та визнання права власності на будинок. Ухвалою того ж суду від 14 лютого 2013 року рішення скасовано, оскільки відповідач не повідомлявся про місце та час розгляду справи [7]. Неповідомлення відповідача про час та місце розгляду справи може бути підставою для перегляду рішення в апеляційному та касаційному порядку, а не за нововиявленими обставинами.

Нововиявлені обставини – це такі юридичні факти, які існували на момент розгляду справи, проте ні суд, ні заявник не знали та не могли знати про їх існування і які мають важливе значення для її вирішення. У даному випадку суд зобов'язаний був знати, що відповідач не повідомлявся про час та місце розгляду справи, оскільки такі відомості завжди є в матеріалах справи.

Не можна погодитися і з діями судді Держинського районного суду м. Харкова по справі за позовом гр. Я. про визнання права власності. Основним рішенням від 18 лютого 2010 року позов задоволено. Ухвалою від 10 квітня 2013 року відмовлено заявнику в перегляді рішення за нововиявленими обставинами у зв'язку із тим, що заявник надав нові докази, а не нововиявлені обставини. Поряд з цим, матеріали справи свідчать, що в порушення ч. 2 ст. 11 ЦПК України заяву про перегляд рішення розглядав той же суддя, який ухвалював основне рішення. Відомостей про автоматичний розподіл заяви справа не містить.

Типову помилку по справах даної категорії допустив Вовчанський районний суд Харківської області по справі № 22-ц/790/2932/13. Із заявою про перегляд рішення звернувся гр. П. Суддя правильно відмовив в перегляді, оскільки неповнота судового розгляду не є нововиявленими обставинами. Однак суд, переглядаючи справу, відкрив при цьому окреме провадження, що не можна визнати правильним. Необхідно сказати, що в ЦПК України в редакції 1963 року була окрема норма закону, а саме ст. 347-6, яка передбачала судам переглядати рішення в одному провадженні.*

* В ЦПК України 2005 року така норма відсутня.

Протягом 2013 року в провадженні цивільної палати апеляційного суду Харківської області перебувало 22 цивільних справи даної категорії. Жодна заява про перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами задоволена не була. Всі ухвали є законними та обґрунтованими. Дійсно, такі факти як розгляд справи за відсутності сторони, подання нових доказів та інші подібні випадки не є нововиявленими обставинами.

Разом із тим необхідно звернути увагу на те, що при перегляді справ в апеляційному порядку деякі рішення колегій суддів апеляційного суду Харківської області викликають зауваження.

Так, рішенням Московського районного суду м. Харкова від 18 червня 2012 року за гр. Г. визнано право користування житловим приміщенням. Рішення набрало законної сили. Харківська міська рада звернулася у суд із заявою про перегляд рішення за нововиявленими обставинами. В заяві було вказано, що за повідомленням Департаменту житлового господарства позивачка вселилася в квартиру з порушенням встановленого порядку.

Відмовляючи у задоволенні заяви, суд першої інстанції вказав, що вселення гр. Г. в квартиру було предметом судового розгляду, ні повідомлення Департаменту, ні сам факт вселення в квартиру не є нововиявленими обставинами.

Ухвалою колегії суддів апеляційного суду від 06 лютого 2013 року постановою районного суду скасована, справа передана на новий розгляд.

Колегія суддів апеляційного суду допустила 2 помилки. Перша: повідомлення Департаменту безпідставно було розцінене як нововиявлений факт. Друга: колегія суддів, встановивши наявність юридичних фактів, які підтверджують нововиявлені обставини, зобов'язана була прийняти рішення по суті, а не направляти справу на повторний розгляд до суду першої інстанції [8].

Аналогічну помилку допустила колегія суддів апеляційного суду Харківської області по справі за позовом гр. Ч. до ПСП «Феона», гр. Г. про визнання права власності на автомобілі [8].

Зміни, внесені 20 грудня 2011 року в інститут перегляду рішень за нововиявленими обставинами, призвели до невизначеності, а іноді і до суперечності при вирішенні справ.

Наприклад. Відповідно до ч. 2 ст. 365 ЦПК України, суд може скасувати судові рішення, що переглядається, і прийняти нове, або залишити заяву без задоволення. Перед суддями виникає питання: якщо рішення скасовується, то в який судовий акт постановляється (ухвала, рішення, постановою)?

Закон вимагає у випадку задоволення заяви одночасного прийняття нового рішення. Виникає питання: у випадку скасування рішення та прийняття нового необхідно постановляти один судовий акт чи два? І якщо два, то який між ними проміжок часу, який порядок?

Глава 4 розділу 5 ЦПК України «Провадження у зв'язку з нововиявленими обставинами» відповідей на ці питання не містить. Як результат – на практиці існують розбіжності.

Вовчанський районний суд Харківської області по справі № 2-п-14/2011 за позовом гр. Ч до ПСП «Феона», гр. Г., за участю третіх осіб про визнання

права власності, ухвалою від 15 травня 2012 року скасував рішення того ж суду від 10 листопада 2009 року, та процедура розгляду розпочата заново, витребовувалися та приймалися додаткові докази, неодноразово відкладалися слухання справи та інше.

Аналогічну позицію займають і окремі автори наукових статей. Так, О.В. Колобродова зазначає: «остаточний висновок про те, чи було скасоване рішення незаконним та необґрунтованим, можна зробити лише після повного дослідження та розгляду справи» [9]. У деяких справах судді приймають іншу позицію у випадку задоволення заяви про перегляд судового рішення. Спочатку постановляється ухвала про скасування судового рішення і в тому ж судовому засіданні приймається нове рішення.

На наш погляд, як в одних випадках так і в інших суди вчиняють неправильно. Закон, а саме ч. 2 ст. 365 ЦПК України, вимагає від судів у випадку задоволення заяви про перегляд рішення за нововиявленими обставинами відразу ж ухвалювати нове рішення.

Тому за змістом ч. 2 ст. 365 ЦПК України це повинно бути рішення. В рішенні суд скасовує попереднє рішення та приймає нове. Варто зауважити, така конструкція Закону відома нашому законодавству. Так, згідно з п. 2 ч. 1 ст. 307 ЦПК України, за наслідками розгляду апеляційної скарги на рішення суду першої інстанції апеляційний суд має право скасувати рішення суду першої інстанції і ухвалити нове рішення по суті позовних вимог. І як показує практика роботи апеляційних судів, вони у випадку ухвалення нових рішень ніколи не постановляють ухвал про скасування рішення суду першої інстанції, все уміщується в рамки однієї судової постанови. У тих випадках, коли суди відмовляють в задоволенні заяв про перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами, необхідно постановляти ухвалу.

В іншому випадку можлива ситуація, коли суд, задовольняючи заяву про перегляд за нововиявленими обставинами, скасовує рішення та постановляє ухвалу. Процедура розгляду починається з початку та окремим судовим актом приймається нове, протилежне першому рішення. У цей час вищий суд скасовує ухвалу про скасування рішення і по одній справі виникає 2 рішення, чого допустити не можна.

Тому потрібно вважати правильною позицію тих судів, які у випадках задоволення заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами в одному провадженні з основною справою приймають нове рішення, а у випадку відмови у задоволенні заяви – постановляють ухвалу.

Не можна не сказати і про те, що з 15 грудня 2017 року ЦПК України діє у новій редакції, згідно з якою перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами регулюється статтями 423-429 зазначеного Кодексу.

Більше того, законодавець у главі 3 ЦПК України, що регулює перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами, включив і скасування рішень за виключними обставинами*.

* До 15 грудня 2017 року правом перегляду судових рішень був наділений Верховний Суд України

Згідно з ч. 3 ст. 423 ЦПК України (у новій редакції), підставами для перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами є:

1) встановлена Конституційним Судом України неконституційність (конституційність) закону, іншого правового акту чи їх окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи, якщо рішення суду ще не виконане;

2) встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні даної справи судом;

3) встановлення вироком суду, що набрав законної сили, вини судді у вчиненні злочину, внаслідок якого було ухвалено судове рішення.

Як бачимо, закон встановив виключний перелік підстав для перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами.

Проте, на мою думку, найбільш суттєва новизна була закладена у статтях 33 та 425 ЦПК України. Заява про перегляд судових рішень, говорить вказана норма, подається до суду, який ухвалив судове рішення, а через вимоги ч. 13 ст. 33 ЦПК України – розгляд заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами здійснюється тим самим складом суду, який ухвалив рішення, що переглядається.

Припускаю, що такі нововведення можуть призвести до небажаних наслідків.

Література

1. Узагальнення судової практики апеляційного суду Харківської області за 1999 рік. – Режим доступу : https://hra.court.gov.ua/sud2090/inf_court/generalization;
2. Закон України «Про внесення змін Цивільного-процесуального кодексу України» № 2540-III від 21 червня 2001 року // Відомості Верховної Ради України, 2001, № 39, ст. 190;
3. Практика перегляду судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами в порядку цивільного судочинства // Вісник Верховного Суду України. № 7. 2010 р., стор. 21;
4. Закон України Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку здійснення судочинства» № 4176-VI від 20 грудня 2011 року // Відомості Верховної Ради України, 2012, № 29, ст. 340;
5. Узагальнення судової практики Дергачівського міськрайонного суду Харківської області за 2013 р. Справа № 619/563/13ц. – Режим доступу : <https://dr.hr.court.gov.ua>;
6. Узагальнення судової практики Чевозаводського районного суду м. Харкова за 2013 р. Справа № 646/775/-13. – Режим доступу: https://hra.court.gov.ua/sud2090/inf_court/.../criminal10;
7. Узагальнення судової практики Первомайського міськрайонного суду Харківської області за 2013 рік. Справа № 362/234/13-ц. – Режим доступу : <https://pm.hr.court.gov.ua/sud2030/analiz>;
8. Узагальнення судової практики апеляційного суду Харківської області за 2013 рік. Справа № 22-ц/2090/1889/2012. – Режим доступу : https://hra.court.gov.ua/sud2090/inf_court/generalization;
9. Колобродова О.В. Місце та значення перегляду судових актів у зв'язку з нововиявленими обставинами в цивільному процесі / О.В. Колобродова // Вісник Вищої ради юстиції. – 2011. – № 3(7). – С. 65.